

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.

Ефективна економіка. 2026. № 5.

ISSN 2307-2105

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.5.16>

УДК 330.1:338.439:631.15(477)

М. Й. Малік,

д. е. н., професор, академік НААН

головний науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції,

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

О. Г. Шпикуляк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН,

учений секретар,

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

Л. М. Малік,

к. е. н., старший науковий співробітник,

провідна наукова співробітниця відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції,

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6020-7335>

В. М. Анікеєнко,

к. держ. упр., докторант,

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-1525-1554>

К. Ю. Ксенофонтова,

науковий співробітник відділу підприємництва,

кооперації та агропромислової інтеграції,

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8412-9666>

ЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В ЕКОСИСТЕМІ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЗА КРИЗОВИХ УМОВ*

* Стаття підготовлена в рамках виконання досліджень ННЦ «Інститут аграрної економіки» за темою: Теоретичні засади і моніторинг розвитку підприємництва в сучасних екосистемах, №ДР 0126U001628 на період 2026 – 2028 рр. – Етап 2026 року - Концептуальний аналіз сутностей, засад розвитку підприємництва в сучасних екосистемах

M. Malik

*Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher,
Department of Entrepreneurship, Cooperation and Agro-Industrial Integration
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics*

O. Shpykuliak,

*Doctor of Economic Sciences, Professor, Scientific Secretary
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"*

L. Malik,

*PhD in Economics, Senior Research Fellow,
Senior Research Fellow of the Department of Entrepreneurship,
Cooperation, and Agro-Industrial Integration
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"*

V. Anikeienko,

*PhD in Public Administration, Doctoral Candidate,
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"*

K. Ksenofontova,

*Researcher, Department of Entrepreneurship, Cooperation and Agro-Industrial
Integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"*

EFFICIENCY OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN THE ECOSYSTEM OF THE AGRICULTURAL SECTOR UNDER CRISIS CONDITIONS

У статті досліджено розвиток підприємництва в аграрному секторі України як інноваційно зумовлену форму організації господарювання та ключовий чинник забезпечення економічної й соціальної стійкості в умовах воєнних викликів. Підприємницька діяльність формує екосистему, де поєднуються інтереси підприємств, громад і держави, забезпечуючи продовольчу безпеку та життєдіяльність суспільства. Показано, що воєнні дії спричинили втрати ресурсів, порушення логістики, кадрові проблеми й обмеженість фінансування, що негативно позначилося на кількості та ефективності аграрних підприємств. Водночас саме підприємництво залишається рушієм пошуку нових рішень, інновацій та форм співпраці, а розвиток несільськогосподарських видів діяльності сприяє зайнятості й зміцненню соціальної тканини села. Обґрунтовано необхідність формування

сприятливого інституційного середовища, розвитку ринкової інфраструктури та державної підтримки малих і середніх господарств. Зроблено висновок, що підприємництво в аграрній екосистемі є визначальним чинником конкурентоспроможності та відновлення національної економіки.

The article examines entrepreneurship in Ukraine's agrarian sector as an innovation-driven form of economic organization and a key factor in ensuring economic and social resilience under wartime challenges. Entrepreneurial activity emerges not only as an economic category but also as an institutional mechanism for realizing the interests of market stakeholders, shaping an ecosystem of interaction among enterprises, communities, and the state. It ensures food security, meets urgent societal needs, and creates conditions for the development of rural areas.

It is shown that military actions have caused losses of territories and production resources, disruptions in logistics, staffing problems, and a decline in the population's purchasing power. This has negatively affected the number and efficiency of agricultural enterprises, leading to reduced investment attractiveness and increased institutional vulnerability. At the same time, entrepreneurship remains the driving force behind the search for new solutions, innovations, and forms of cooperation, enabling the maintenance of societal functioning even under crisis conditions.

Special attention is given to the development of non-agricultural types of entrepreneurship (trade, tourism, transport, and construction services), which contribute to employment and strengthen the social fabric of rural communities. It is determined that further development of agrarian entrepreneurship is possible under conditions of creating a favorable institutional environment, developing market infrastructure, and fostering a positive attitude toward entrepreneurial activity as a prestigious sphere of self-realization.

The necessity of state support for small and medium-sized farms, the development of investment mechanisms – particularly direct investment and venture capital – as well as the transformation of personal peasant farms into

entrepreneurial structures is substantiated. Emphasis is placed on the importance of coherence between natural factors, territorial communities, and organizational forms of management, which determine the effectiveness of the agrarian ecosystem.

It is concluded that entrepreneurship in the agrarian sector is a driver of Ukraine's economic and social recovery. Its development defines competitiveness, resilience, and the ability of the national economy to adapt to crisis conditions, while changes in the number and efficiency of agricultural enterprises serve as a key indicator of institutional transformations and prospects for further growth.

Ключові слова: підприємництво, аграрний сектор, екосистема, воєнні виклики, ефективність підприємств, інституційне середовище, розвиток села.

Keywords: entrepreneurship, agrarian sector, ecosystem, wartime challenges, enterprise efficiency, institutional environment, rural development.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Підприємницька діяльність формує інституційний механізм реалізації спроможностей стейкхолдерів ринку у забезпеченні добробуту. Особливу специфіку значимості для України наслідують екосистема аграрного сектора. У заданій постановці виходимо з того, що за умов кризового стану, викликів воєнного часу, аграрний сектор (період 2022 – 2025 рр.) формує близько 14% валової доданої вартості економіки країни та забезпечує 40% валютних надходжень від експорту. Натомість внаслідок втрат від війни знизилася інвестиційна привабливість сільського господарства і зросла інституційна вразливість підприємств. У загальному контексті розвиток підприємництва в екосистемі аграрного сектора має вирішальну значимість для національної економіки й суспільства.

Галузь потребує скоординованих, обґрунтованих методологічно управлінських рішень для підтримки економічної стійкості і відновлень. Складність прогностичних оцінок аграрного сектора зумовлює необхідність пізнання взаємодій суб'єктів-учасників екосистеми, що вимагає наукових

розробок та моніторингового аналізу. Динаміка підприємницької діяльності потребує ґрунтовного вивчення для розробки практичних заходів регулятивної інституційної координації за кризових умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові напрацювання з проблематики розвитку підприємництва постійно еволюціонують, що забезпечує творення нових знань. Конструктивним вважаємо запровадження міждисциплінарності в методологію досліджень – задіяні інституціональна теорія й екосистемний підхід.

Підприємництво набуває багатогранного розгляду з розширенням предметної області пізнання куди відносимо і питання ефективності. Базові дослідницькі судження про сутність, розвиток, а також ефективність підприємництва пов'язані із працями Р. Кантільйона [4] (ввів поняття «підприємництво» охарактеризувавши підприємця як людину яка організовує справу з надією отримати зиск як плату за ризик) [4]; А. Сміта [22] (наголосив, що основною функцією підприємця є організація та управління виробництвом в рамках загальногосподарської діяльності: відносини «ринок – фірма» з метою економії витрат [22]; Й. Шумпетера [25] (довів, що істотною ознакою підприємництва, яка формує ефективність його розвитку є інноваційна спрямованість, а також діяльність в умовах ризику) [25].

Дослідницькі оцінки пізнання екосистеми здійснено у публікаціях Ф. Ліста [10], Д. Медоуз [14], Л. Пашук [17], А. Пріба [19], В. Кифяк [8; 9].

Агрогалузевий аспект дослідження ефективності розвитку підприємництва в екосистемі аграрного сектора і насамперед за кризових умов представлено в працях Ю. Лупенка [1; 15; 18], Ю. Губені. [5], П. Макаренка [12], М. Пугачова [2; 3], Ю. Лопатинського [11], В. Жука [7] Д. Шеленко [23], А. Гуторова [1], І. Яціва [26], , К. Пугачової [20], О. Саковської [28], а також багатьох інших науковців й за участі авторів статті [1 - 30].

В процесі проведення досліджень були оновлені підходи з врахуванням існуючих методів та засобів, виділені підприємницькі функції, ризики, інновації, управління і вирішення соціальних задач. Проте методологічного обґрунтування й поглибленої оцінки причинно-наслідкових зав'язків

потребують тенденції розвитку підприємництва, формування ефективності господарювання в екосистемі аграрного сектора України за новітньої історії – періоду кризових умов воєнного часу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є організаційно-економічний аналіз тенденцій й ефективності розвитку підприємництва в екосистемі аграрного сектора за кризових умов, а також концептуалізація напрямів покращення ситуації у вимірі підтримки стійкості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток підприємництва в екосистемі аграрного сектора розглядається як інноваційно зумовлена форма організації господарювання. Також діяльність підприємця: заснована на інноваціях і здійснюється в умовах ризику заради отримання прибутку; пов'язана з ринком – екосистемою у якій відбувається обмін товарами-послугами. В аграрному секторі України господарювання відбувається у кризових умовах, які натеper є визначальними для формування ефективності, конкурентоспроможності, стійкості.

Інститут підприємництва класично впроваджуваний здійсненням творчої праці в інтересах особистої самореалізації індивіда насамперед для отримання матеріального і соціального ефекту. Визначальний мотив – отримання прибутку – перевищення вигід над витратами [24]. Цей базовий критерій ефективності стосується усіх сфер, секторів і будь-якої форми підприємницької діяльності як класичний індикатор реалізації інтересу підприємця.

Використання екосистемного підходу у поясненні соціальних, економічних, політичних зв'язків пов'язаний із усталенням традиції міждисциплінарності. Економіка, її сектори у цьому плані наслідують зазначений методологічний контент. Тим самим предметна область дослідження підприємництва значно розширилася завдяки такому дискурсу. З методологічної точки зору можна погодитись з висновком [9], що екосистема з позиції економічного підходу являє собою складну систему взаємовідносин, яка: формується через поєднання інтересів суб'єктів господарювання, тобто підприємств, домогосподарств, органів державної влади та місцевого

самоврядування, інших компаній та установ, з метою реалізації основних господарських процесів, а саме: виробництво, розподіл, обмін та споживання, для задоволення власних потреб, отримання прибутків, формування соціальних ефектів; означає складність господарських відносин, які формуються в спільнотах, групах та системах [9]; екосистема то є складна структура, сукупність компонентів, підсистем, які гармонійно взаємодіють між собою, частина із них сприяє розвитку інших компонентів, і взагалі у своєму взаємозв'язку вони забезпечують власний розвиток, впливають на розвиток інших підсистем, організмів, органічних структур [9, с. 44]. На наше ж переконання екосистема – цеорганічна єдність біологічного, соціального, економічного, управлінського, інформаційного, особистісного, поведінкового, інституційного начала розвитку певної сфери, сектора, галузі;

На наше переконання, екосистема – реально існуючий об'єкт, який функціонально відмежований від інших і являє собою систему взаємодіючих об'єктів (суб'єкти підприємницької діяльності – підприємств, фінансові установи, ринкова інфраструктура, установи (державні, наукові); територіальні громади; кооперативні структури); підприємницька екосистема – це сукупність юридичних і фізичних осіб різних за характером діяльності, діяльність яких спрямована на забезпечення умов для здійснення інноваційних проєктів із досягнення економічного, соціального та екологічного ефектів, основою її функціонування є рух капіталу та матеріальних ресурсів за умов задіяння праці на рівні підприємств.

На інституційному рівні організації соціально-економічного обміну, реалізації взаємодій людини з природою і в суспільстві, екосистема – це сукупність окремих функціонуючих суб'єктів, ресурсів, інституцій та інститутів, господарських й організаційних структур, які провадять діяльність з метою одержання економічних і соціальних результатів.

Та чи інша екосистема може мати кваліфікаційне означення за галуззю, сферою, а також згідно функціоналу – приналежності. Наприклад: екосистема чогось – аграрного сектора, зайнятості; екосистема якась – підприємницька, соціально-трудова, господарська. Така багатовимірність позиціонування вказує

на значний потенціал створення і дифузії знань, універсальну міждисциплінарність категорії екосистема.

Аграрний сектор формують інституційні одиниці зацікавлені у створенні економічного й соціального ефекту від процесу «виробництво-розподіл-обмін-споживання». Найбільш активними стейкхолдерами цієї екосистеми є підприємці – провідники діяльності з виробництва сільськогосподарської продукції, переробки, зберігання й надзвичайно широкого спектру інших соціально-економічних відносин [8].

Екосистема аграрного сектора інституціоналізована як: сукупність взаємопов'язаних, взаємозалежних складових забезпечення процесу з реалізації трансакцій у механізмі виробництва, розподілу, обміну, споживання благ (товарів, послуг) галузевого виміру; структурно-логічна модель взаємодії інституційних одиниць ринку, держави й суспільства (рис. 1).

Рис. 1. Структурно-логічна модель екосистеми аграрного сектора*

*Розроблено на основі аналізу джерел [1 – 26]

В екосистемі аграрного сектора підприємці стикаються з дією природного чинника, а також перебувають під впливом кризових умов. Проте, підприємницька діяльність у найбільшій мірі проявляється в організаційних, інноваційних, економічних, соціальних, екологічних, інституційних засадах.

Функціонування підприємницьких формувань пов'язано з ризиками впливу воєнного чинника, що призвело до змін, в чисельності підприємницьких структур (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка суб'єктів підприємництва у сільському господарстві, од.

Суб'єкти підприємництва	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2030 прогноз
Кількість діючих с/г підприємств, на 01.11 відповідного року, у т.ч.:	42981	47901	48230	47893	47340	45661	31461	39260	39500	44513
Фермерські господарства	33682	34137	33164	32452	31850	31851	32718	32720	32856	55000
Сімейні фермерські господарства	-	-	-	64	48	151	151	167	191	1500
Виробничі кооперативи	998	997	996	1005	1009	1001	988	974	954	-
Обслуговуючі кооперативи	949	1017	1073	1207	1270	1274	1262	1238	1218	1209
Сільськогосподарські кооперативи (за законом 2020р.)	-	-	-	-	-	-	-	-	99	3000
Особистих селянських господарств	4075,2	4031,7	3996,5	3975,1	3954,8	3921,5	3921,5	3853,2	3845,3	3782,8
Фізичні особи-підприємці	23460	21205	20927	20339	19357	18879	16630	18131	21483	22000

**Сформовано і розраховано за даними Державної служби статистики України [6]*

Пояснення: 1) дані наведено без урахування тимчасово окупованих територій

Потенціал аграрного підприємництва представлений в основному підприємствами, які виробляють більшу частку товарної продукції (понад 60%). В процесі свого розвитку (механізація виробничих процесів більшість підприємницьких структур скорочують використання робочої сили, що впливає на зайнятість (табл. 2).

Таблиця 2. Кількість діючих суб'єктів підприємництва та зайнятих працівників в сільському господарстві за 2017-2023 рр.

Показники	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2023 у% до 2017
Кількість діючих суб'єктів, одиниць у т.ч.:								
Великі	18	23	34	36	49	39	38	+111,1
Середні	2073	1988	1963	1827	1791	1482	1400	-32,46
Малі	67445	67585	66235	64834	62700	46570	55953	-17,04
Мікро	62484	62505	61162	59769	57471	41940	51612	-17,40
Кількість зайнятих працівників, осіб у т.ч.:								
Великі	27537	32779	43062	38584	43346	34492	33648	+22,2
Середні	278911	268913	265594	247010	242143	к/с	174314	-37,50
Малі	250079	247562	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с
Мікро	131449	131980	126115	123447	130757	99820	9627,3	-26,76

**Сформовано і розраховано за даними Державної служби статистики України [6]*

В 2024 році у сільському господарстві нараховувалося 45561 підприємницьких структур частина з яких не діючі (на території окупованих рф). Процес вилучення відбувається постійно внаслідок воєнних дій. До початку воєнних дій числилося: господарських товариств – 10931; приватних підприємств – 3956; виробничих кооперативів – 995; фермерських господарств – 32452; державних підприємств – 215 [6].

Економічні тенденції ефективності розвитку підприємництва в Україні наслідково співмірні з означенням перманентної кризи. Можливості підтримувати ефективну спроможність бізнесових структур є обмеженими, проте екосистема аграрного сектора здатна забезпечувати економічну стійкість підприємств. Про що свідчать дані про ефективність діяльності суб'єктів підприємництва в період воєнних дій і передвоєнний період (табл. 3).

На результати діяльності суб'єктів підприємництва мають негативний вплив воєнні дії. Це втрати частини територій і основних засобів, постійні обстріли і порушення логістичних шляхів руху продукції до внутрішніх та зовнішніх ринків збуту, кадрове забезпечення і зниження купівельної спроможності населення країни. Тому за таких умов підприємницька діяльність в аграрному секторі економіки має свої особливості і пріоритети. Забезпечуючи взаємозв'язки і ефективне поєднання виробничих ресурсів, задовольняючи найбільш нагальні запити споживачів і продовольчу безпеку держави підприємництво аграрної сфери економіки робить значний внесок у

забезпечення життєдіяльності суспільства. Активізація підприємницької діяльності в умовах кризових явищ виконаними воєнними діями рф пов'язана з інституційним середовищем – його здатністю за такої ситуації мотивувати пошук активних господарських рішень.

Таблиця 3. Ефективність діяльності суб'єктів підприємництва в сільському господарстві за 2018 – 2023 рр.

(млн грн; у постійних цінах 2016 р.; на кінець року)

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2023 у % до 2018
Обсяг реалізованої продукції, у т.ч.	504514,3	537548,2	587728,9	890979,3	651942,9	750170,9	+48,6
Чистий прибуток	70377,3	92786,9	81421,1	237571,9	84788,6	60448,6	-14,11
Чистий прибуток на 1 зайнятого працівника у т.ч.	0,13681	0,18453	0,17057	0,49604	0,20840	0,15968	+16,71
Рівень рентабельності всієї діяльності, % у т.ч.	14,2	16,6	14,0	37,8	13,7	7,9	-6,3
Витрати на оплату праці	37789,5	44865,8	47261,7	54183,3	51485,8	56537,2	+49,61
Середньомісячна оплата праці 1 працівника, грн	6121	7435	8251	9427	10546	14935	+143,9

**Сформовано і розраховано за даними Державної служби статистики України [6]*

Важливим чинником підвищення зайнятості на селі є розвиток не сільськогосподарського підприємництва (торгівля, туризм, транспортне обслуговування, ремонтні, будівельні та інші послуги).

Дослідженнями визначено що подальший розвиток підприємництва можливий за умов: створення сприятливого підприємницького середовища, відповідної ринкової інфраструктури, ставлення до підприємницької діяльності як до одного з престижних занять в суспільстві.

Розвиток підприємництва в аграрному секторі (сільська місцевість) має, зумовлені історичними і специфічними особливостями сільського розвитку

традицій (клімат, економія, відкритий спосіб виробництва, значна залежність від природних умов). Специфічними є і соціально-психологічні характеристики сільського населення – це суперечність яка полягає в низькій мобільності робочої сили і схильність економічно активного населення до пошуку заробітку за межами сільської місцевості [20]. Важливим чинником підприємницької діяльності в аграрному секторі є забезпечення узгодженості між чинниками природи, сільських територій, громад і взаємодії працівників які беруть участь у виробництві. Головною ознакою тут виступає організація або приватна особа – як об’єкт підприємницької діяльності, що визначає умови цієї діяльності – управління, виробництво, контроль і оцінка. В аграрному секторі підприємницька діяльність здійснюється за такими організаційно-правовими формами: особисте володіння, партнерство, корпорація – що включають такі організаційні структури: особисті селянські господарства, фермерські господарства, приватні підприємства, господарські товариства, кооперативи, агрохолдинги, Суб’єктами підприємницької діяльності можуть бути кожен індивідуум як фізична особа, група громадян (партнерів), трудові колективи, господарські товариства як юридичні особи всіх форм власності (індивідуальна трудова діяльність, фермерські господарства, акціонерні товариства, малі підприємства, корпорації та їх об’єднання, асоціації, агрохолдинги, консорціуми, спільні (змішані) підприємства [16]. Конкретні господарські форми у системі виробничих відносин формуються в межах певної форми власності. Водночас господарські форми різняться розміром, організацією виробництва і праці, структурою підприємств [16].

Для формування організаційно-організаційних засад розвитку підприємницького середовища в країні слід визначити проблеми які гальмують даний процес. Проблеми можна класифікувати за певними критеріям. З урахуванням проведених досліджень причинами успішного розвитку підприємницької діяльності в умовах воєнних дій можуть бути: - відсутність ефективних зв’язків між підприємствами що займаються переробкою сільськогосподарської продукції та підприємництвом в аграрній сфері

економіки що дало змогу врахувати інтереси останніх у наданні ефективної і інформаційної підтримки. Скорочення реєстраційних процедур необхідних у започаткуванні підприємницької діяльності.

Для підприємств які уже започаткували діяльність (малі сімейні господарства) складними є питання залучення коштів. Внаслідок високого рівня ризику. Банківські структури та інші фінансові установи обмежують надання довгострокових кредитів, що ускладнює оновлення виробничого обладнання. Стримує видачу кредитів і брак кредитної історії позичальників. Для підприємця важливим є впевненість в тому, що надані послуги будуть в межах можливого (ціна). Перешкоджає також успішному розвитку організаційно-економічних засад підприємницького середовища нерозвиненість інфраструктури, невпевненість підприємця у дотриманні виконання законодавчих актів. Залучивши ресурси підприємець хоче мати гарантові права на них і на оптимальний результат.

Висновки. Досягнення стратегічних цілей ефективного розвитку підприємництва в екосистемі аграрного сектора економіки України передбачається за реалізації таких заходів: створення умов для підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва; розвитку інфраструктури закупівлі, зберігання, переробки і збуту продукції тваринництва та рослинництва; формування інституційного середовища та інфраструктури підприємництва, сприяння розвитку прямого інвестування й венчурного капіталу, підтримка експортної діяльності суб'єктів малого підприємництва; надання пріоритетності державної підтримки малим і середнім підприємствам при здійсненні заходів державних програм, залучення малих форм підприємництва, зокрема особистих селянських господарств шляхом створення сімейних фермерських господарств до участі у програмах державної підтримки; сприяння трансформації господарств населення в підприємницькій структурі.

Література

1. Hutorov A., Lupenko Y., Ksenofontov M., Bakun Y., Vlasenko T., Sirenko O. Strategical development of agri-food corporations in the competitive economic space of Ukraine. Independent journal of management & production.2022. Vol. 13(1). pp. 037-055. <https://doi.org/10.14807/ijmp.v13i1.1620>
2. Pugachov M., Shpykuliak O., Zhuk V., Bezdushna Yu., Ksenofontova K. Structural analysis of the development of competitive agricultural activity in Ukraine under wartime conditions // *Ekonomika APK*. 2025. Vol. 32, №. 6. P. 55–67. DOI: 10.32317/ekon.apk/6.2025.55.
3. Pugachov, M., Shpykuliak, O., Zhuk, V., Bezdushna, Yu., & Ksenofontova, K.. Development of the entrepreneurial ecosystem for the agricultural sector in Ukraine during wartime. *Ekonomika APK*, 2024. Vol. 31(5), 59-75. doi: 10.32317/ekon.apk/5.2024.59.
4. Richard Cantillon's. An Essay on Economic Theory / Richard Cantillon ; transl. by Chantal Saucier ; ed. by Mark Thornton. Auburn, Alabama : Ludwig von Mises Institute, 2010. 162 p. URL: https://cdn.mises.org/An%20Essay%20on%20Economic%20Theory_2.pdf (дата звернення: 26.03.2026).
5. Губені Ю.Е. Організаційні форми підприємництва та підприємництво: інформованість сільського населення. *Інноваційна економіка*.2019. No 5/6. С. 194 – 198. URL: <https://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/88> (дата звернення: 27. 03.2026).
6. Державна служба статистики України. URL: <https://www.stat.gov.ua>
7. Жук В., Бездушна Ю., Василішин С., Нежид Ю., Волошина О. Теоретико-прикладні основи моделювання аграрного устрою і державної аграрної політики // *Економіка України*. 2024. Т. 67, № 11 (756). С. 45–73. DOI:
8. Кифяк В. Концептуальні підходи дослідження структури системи агробізнесу // *Економіка та суспільство*. 2024. № 66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-23>

9. Кифяк В. Сутність «екосистеми» як міждисциплінарної наукової категорії // Проблеми і перспективи економіки та управління. 2025. № 3 (43). С. 43–55. DOI: 10.25140/2411-5215-2025-3(43)-43-55.

10. Ліст Ф. Національна система політичної економії / перекл. М. Гавриш. Київ: Наш Формат, 2021. 368 с.

11. Лопатинський Ю., Буринський В. Сталість розвитку підприємництва в аграрному секторі // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія Економіка. 2025. № 1. С. 30–34. DOI: <https://doi.org/10.32782/ecovis/2025-1-5>

12. Макаренко П.М., Михальчук О.В. Управління стратегічними змінами аграрних підприємств, як ключовий чинник їх повоєнної модернізації // Сучасні виклики та сталий розвиток економіки і бізнесу: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Запоріжжя, 11 грудня 2025 р.) / ТДАТУ; ред. кол.: І.В. Колокольчикова, Л.О. Болтянська, Н.В. Кукіна, С.Р. Плотніченко, О.О. Яцух [та ін.]. Запоріжжя: ТДАТУ, 2025. С. 75–78. URL: <https://elar.tsatu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dd4d5b3f-e674-43ab-98c0-c3cc314bbdbf/content> (дата звернення: 27. 03.2026).

13. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Кифяк В.І., Ксенофонтowa К.Ю., Анікеєнко В. М. Стратегічні орієнтири розвитку аграрного підприємництва в умовах нестійкого інституційного середовища. *Агросвіт*. 2025. № 23. С. 89-102. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.23.89>

14. Медоуз Д. Мистецтво мислити системно. Розв’язання проблем від особистого до глобального масштабу / Д. Медоуз ; пер. з англ. Ю. Шекет. Харків : Віват, 2025. 304 с.

15. Організаційно-економічні засади розвитку підприємництва та інтеграційних відносин в аграрному секторі : монографія / [Малік М.Й., Лупенко Ю.О., Шпикуляк О.Г. та ін.] ; за ред. М.Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2025. 300 с.

16. Основи аграрного підприємництва : навч. посіб. / за ред. М. Й. Маліка. Київ : ІАЕ, 2001. 582 с.

17. Пащук Л.В. Концептуальні засади розвитку підприємництва в Україні: Монографія. Київ: Вид-во ТОВ «ТРОПЕА», 2020. 268 с.
18. Підприємницька діяльність в аграрній сфері економіки: монографія / [Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк та ін.]; за ред. М. Й. Маліка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. 208 с.
19. Приб, А. Екосистеми аграрного підприємництва як сучасний механізм інтеграції господарюючих суб'єктів. Економіка та суспільство. 2024.№61. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-40>
20. Пугачова К. М. Підприємницька діяльність у сільській місцевості. Київ : Знання України, 2003. 220 с.
21. Саковська О. М., Пентюк М. О. Підвищення економічної ефективності аграрних підприємств в умовах невизначеності. Наукові перспективи № 10(64). 2025. С. 579 – 594. URL: <https://lib.udau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/454b7b8d-2c0f-4421-905c-19985e7b9200/content> (дата звернення: 27.03.2026).
22. Сміт А. Багатство народів. Дослідження про природу та причини добробуту націй / пер. з англ. Київ. Наш Формат. 2018. 722 с.
23. Шеленко Д.І. Організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств в економічному вимірі. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2019. 476 с.
24. Шпикуляк О.Г. Інститут витрат в економічній теорії і практиці господарювання. *Збір. наук. праць. Економічні науки. Серія економічна теорія та економічна історія*. Вип. 5(19). Ч. 2. Луцьк. 2008. С. 323-329.
25. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту та економічного циклу / Пер. з англ. В. Старка. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.
26. Яців І. Б., Ступень М. Г., Пилипів Н. І., Шеленко Д. І. Стратегічні орієнтири розвитку біоенергетичного потенціалу сільськогосподарських підприємств підчас переходу до циркулярної економіки. Регіональна економіка. 2019. №4 (94). С. 144 – 151.

27. Shpykuliak O., Sakovska O. Agricultural cooperation as an innovation for rural development // *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. Vol. 6. No. 3. pp. 183–189. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-3-183-189>.

28. Яців І. Б., Яців С. Ф. Функції економічних кластерів та інструменти їх активізації // *Економіка та держава*. 2026. №3. С. 35–40. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.3.35>.

29. Грабовський Д. О. Інституційні та економічні засади державного регулювання аграрного сектору в Україні // *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2025. Том 10. №3. С. 94–97. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-3-17>.

30. Ільчук М. М., Томашевська О. А., Іванов Є. О., Водніцький М. В., Марчук В. І. Розвиток підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України // *Економіка та держава*. 2024. №9. С. 57–62. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.9.57>

References

1. Hutorov, A. Lupenko, Y. Ksenofontov, M. Bakun, Y. Vlasenko, T. and Sirenko, O. (2022), “Strategical development of agri-food corporations in the competitive economic space of Ukraine”, *Independent journal of management & production*, vol. 13, no. 1, pp. 037–055. <https://doi.org/10.14807/ijmp.v13i1.1620>

2. Pugachov, M. Shpykuliak, O. Zhuk, V. Bezdushna, Yu. and Ksenofontova, K. (2025), “Structural analysis of the development of competitive agricultural activity in Ukraine under wartime conditions”, *Ekonomika APK*, vol. 32, no. 6, pp. 55–67. <https://doi.org/10.32317/ekon.apk/6.2025.55>

3. Pugachov, M. Shpykuliak, O. Zhuk, V. Bezdushna, Yu. and Ksenofontova, K. (2024), “Development of the entrepreneurial ecosystem for the agricultural sector in Ukraine during wartime”, *Ekonomika APK*, vol. 31, no. 5, pp. 59–75. <https://doi.org/10.32317/ekon.apk/5.2024.59>

4. Cantillon, R. (2010), *An Essay on Economic Theory*, transl. by Chantal Saucier, ed. by Mark Thornton, Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, USA,

available at:
https://cdn.mises.org/An%20Essay%20on%20Economic%20Theory_2.pdf (Accessed 26 March 2026).

5. Hubeni, Yu.E. (2019), “Organizational forms of entrepreneurship and entrepreneurship: awareness of the rural population”, *Innovacijna ekonomika*, vol. 5/6, pp. 194–198, available at: <https://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/88> (Accessed 27 March 2026).

6. State Statistics Service of Ukraine (2026), “Official statistical data”, available at: <https://www.stat.gov.ua> (Accessed 27 March 2026).

7. Zhuk, V. Bezdushna, Yu. Vasilishyn, S. Nezhyd, Yu. and Voloshyna, O. (2024), “Theoretical and applied foundations of modeling the agrarian system and state agrarian policy”, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 67, no. 11 (756), pp. 45–73. <https://doi.org/> (Accessed 27 March 2026).

8. Kyfiak, V. (2024), “Conceptual approaches to the study of the structure of the agribusiness system”, *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 66. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-23>

9. Kyfiak, V. (2025), “The essence of the ‘ecosystem’ as an interdisciplinary scientific category”, *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 3 (43), pp. 43–55. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-3\(43\)-43-55](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-3(43)-43-55)

10. List, F. (2021), *Natsionalna systema politychnoi ekonomii* [National System of Political Economy], Nash Format, Kyiv, Ukraine, 368 p.

11. Lopatynskyj, Yu. and Burytskyj, V. (2025), “Sustainability of entrepreneurship development in the agrarian sector”, *Naukovyj visnyk Chernivets'koho natsional'noho universytetu imeni Yurii Fed'kovycha. Serii Ekonomika*, vol. 1, pp. 30–34. <https://doi.org/10.32782/ecovis/2025-1-5>

12. Makarenko, P.M. and Mykhalchuk, O.V. (2025), “Management of strategic changes in agricultural enterprises as a key factor of their post-war modernization”, *Suchasni vyklyky ta stalij rozvytok ekonomiky i biznesu: materialy II Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Modern Challenges and

Sustainable Development of Economy and Business: Proceedings of the II All-Ukrainian Scientific-Practical Conference], TDATU, Zaporizhzhia, Ukraine, 11 December 2025, pp. 75–78, available at: <https://elar.tsatu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dd4d5b3f-e674-43ab-98c0-c3cc314bbdbf/content> (Accessed 27 March 2026).

13. Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., Kyfiak, V.I., Ksenofontova, K.Yu., & Anikeienko, V.M. (2025), “Strategic guidelines for the development of agricultural entrepreneurship in an unstable institutional environment”, *Agrosvit*, vol. 23, pp. 89–102. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.23.89>

14. Meadows, D. (2025), *Mystetstvo myslyty systemno. Rozviazannia problem vid osobystoho do hlobal'noho masshtabu* [Thinking in Systems: A Primer], Vivat, Kharkiv, Ukraine.

15. Malik, M.Y., Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H. et al. (2025), *Orhanizatsijno-ekonomichni zasady rozvytku pidprijemnytstva ta intehratsijnykh vidnosyn v ahrarnomu sektori* [Organizational and Economic Principles of Entrepreneurship Development and Integration Relations in the Agrarian Sector], NNC “IAE”, Kyiv, Ukraine.

16. Malik, M.Y. (2001), *Osnovy ahrarnoho pidprijemnytstva* [Fundamentals of Agrarian Entrepreneurship], IAE, Kyiv, Ukraine.

17. Pashchuk, L.V. (2020), *Kontseptualni zasady rozvytku pidprijemnytstva v Ukraini* [Conceptual Foundations of Entrepreneurship Development in Ukraine], TROPEA, Kyiv, Ukraine.

18. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y. and Shpykuliak, O.H. (2023), *Pidprijemnytska diialnist v ahrarnij sferi ekonomiky* [Entrepreneurial Activity in the Agrarian Sphere of Economy], NNC “IAE”, Kyiv, Ukraine.

19. Prib, A. (2024), “Agricultural entrepreneurship ecosystems as a modern mechanism of integration of economic entities”, *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 61. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-40>

20. Pugachova, K.M. (2003), *Pidprijemnytska diialnist u sil's'kij mistsevosti* [Entrepreneurial Activity in Rural Areas], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

21. Sakovska, O.M. and Pentiuk, M.O. (2025), “Increasing economic efficiency of agricultural enterprises under uncertainty”, *Naukovi perspektyvy*, vol. 10 (64), pp. 579–594, available at: <https://lib.udau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/454b7b8d-2c0f-4421-905c-19985e7b9200/content> (Accessed 27 March 2026).

22. Smith, A. (2018), *Bahatstvo narodiv. Doslidzhennia pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsij* [The Wealth of Nations], Nash Format, Kyiv, Ukraine.

23. Shelenko, D.I. (2019), *Orhanizatsijno-pravovi formy sil's'kohospodars'kykh pidprijemstv v ekonomichnomu vymiri* [Organizational and Legal Forms of Agricultural Enterprises in the Economic Dimension], Prykarpatskyj National University named after V. Stefanyk, Ivano-Frankivsk, Ukraine.

24. Shpykuliak, O.H. (2008), “The institution of costs in economic theory and practice of management”, *Zbirnyk naukovykh prats. Ekonomichni nauky. Serii ekonomichna teoriia ta ekonomichna istoriia*, vol. 5 (19), no. 2, pp. 323–329.

25. Schumpeter, J.A. (2011), *Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu ta ekonomichnoho tsyклу* [The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle], Vydavnychyj dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”, Kyiv, Ukraine.

26. Yatsiv, I.B. Stupen, M.H. Pylypiv, N.I. and Shelenko, D.I. (2019), “Strategic guidelines for the development of bioenergy potential of agricultural enterprises during the transition to a circular economy”, *Rehionalna ekonomika*, vol. 4 (94), pp. 144–151.

27. Shpykuliak, O., & Sakovska, O. (2020), “Agricultural cooperation as an innovation for rural development”, *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 6(3), pp. 183–189. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-3-183-189>

28. Yatsiv, I. B. and Yatsiv, S. F. (2026), “Functions of economic clusters and tools for their activation”, *Ekonomika ta derzhava*, vol. 3, pp. 35–40. <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.3.35>.

29. Hrabovskyi, D. O. (2025), “Institutional and economic foundations of state regulation of the agrarian sector in Ukraine”, *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky*, vol. 10, no. 3, pp. 94–97. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-3-17>.

30. Ilchuk, M. M., Tomashevskaya, O. A., Ivanov, Ye. O., Vodnitskyi, M. V. and Marchuk, V. I. (2024), “Development of entrepreneurial activity in the agrarian sector of Ukraine’s economy”, *Ekonomika ta derzhava*, vol. 9, pp. 57–62. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.9.57>

Отримано редакцією журналу / Received: 24.04.26

Прорецензовано / Revised: 04.05.26

Дата публікації / Published: 26.05.26